

Наталія Піканова,
аспірантка Інституту спеціальної
педагогіки НАПН України
<https://orcid.org/0000-0003-1196-5820>

СУПРОВІД ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ В ІНКЛЮЗИВНИХ ДОШКІЛЬНИХ ГРУПАХ

Для того щоб в групах інклюзивного дошкільного закладу успішно проходила соціалізація та інтеграція дітей з особливими потребами в середовище дітей з типовим розвитком, вихователю групи та асистенту вихователя необхідно чітко уявити сутність і структуру даного процесу. Під соціалізацією ми розуміємо входження дитини в соціум своїх однолітків, що здійснюється під педагогічним керівництвом асистента вихователя та направлена на засвоєння знань, вмінь, розвиток інтелектуальних та індивідуальних здібностей.

Ключові слова: соціальне інтегрування, соціалізація, організаційно-педагогічні умови, інклюзивна освіта, Індекс інклюзії.

Інклюзія наразі набула значного поширення, що торкнулось не лише загальноосвітньої шкільної ланки, а й дошкільних закладів освіти.

В галузі освіти дітей дошкільного віку на сучасному етапі реформування та переходу до інклюзії передбачаються зміни в різних освітніх теоретичних та практичних аспектах. Це нелегке завдання як для науковців, так і для практичних педагогів. Проте, яким би складним не був шлях перебудови освітнього простору він відкриє для дітей, їхніх батьків та педагогів нові можливості виховного, навчального, корекційного процесів, дасть змогу дітям, що потребують особливих умов виховання та навчання, якнайшвидше адаптуватися в групах дітей з типовим розвитком та надалі соціалізуватися.

Освіта таких дітей в інклюзивному середовищі передбачає використання педагогами новітніх методів навчально-виховного процесу, застосування творчого ресурсу, залучення спеціалістів за потребою, та ін.. У своїй роботі педагоги інклюзивних закладів розробляють індивідуальні програми розвитку, яка має бути впорядкованою і структурованою та потребує програмно-методичного і матеріально-технічного забезпечення, особистісно-орієнтованих підходів, групові та індивідуальні форми роботи.

Саме у дошкільному віці діти потрапляють у нове соціальне середовище, проходять шлях адаптації та подальшої соціалізації у дошкільному закладі.

У статті ми мали на меті дослідити особливості соціалізації дошкільників з особливостями психофізичного розвитку в умовах інклюзивних груп.

Для того щоб в групах інклюзивного дошкільного закладу успішно відбувалось соціальне інтегрування дітей з особливими потребами вихователю групи та асистенту вихователя необхідно чітко уявити сутність процесу соціалізації. Під соціалізацією ми розуміємо входження дитини в соціум своїх однолітків, що здійснюється під педагогічним керівництвом вихователя (асистента вихователя) та спрямоване на засвоєння знань, вмінь, розвиток інтелектуальних та індивідуальних здібностей.

Соціалізації передуює процес адаптації. Успішна адаптація дитини в середовищі однолітків являє собою процес педагогічного керівництва пізнавальною діяльністю дитини. Це передбачає роботу педагогів спрямовану на:

- мотивацію дитини і формування в неї гарного відношення до цього процесу;
- актуалізація чуттєвого і практичного досвіду, відповідних знань;
- доведення до дитини необхідних знань та уявлень за допомогою різноманітних мовленнєвих і наочних засобів;
- забезпечення активної пізнавальної діяльності спрямованої на отримання (пошук) нових спілкувань, знань, чи осмислення готової інформації;
- забезпечення діяльнішої участі дитини в процесах розуміння, узагальнення отриманих навичок;
- організація засвоєння дитиною навичок і вмінь та їх творчого застосування на практиці та ін.;

Важливим елементом у процесі інтегрування дитини в соціумі, з особливими потребами, є опанування навчально-пізнавальною діяльністю, спрямованою на свідоме засвоєння знань, навичок та вмінь і перетворення їх в особисте надбання.

Міцне оволодіння навичками й вміннями, знаннями, які перетворюються для них в «своє», особисте досягнення. Не менш важливою є здатність до комунікації, взаємодії, опанування нових ролей, поведінкових норм усталених в суспільстві. Головним критерієм засвоєння поведінкових відносин є готовність дітей до їх успішного застосування на практиці, як у звичайних ситуаціях в дитячому колективі садочка, так і в ситуаціях, що виникають поза освітнім закладом. Це засвідчуватиме здібність дитини до творчого рішення проблем, які можуть виникнути в житті кожної дитини.

Для більш ефективного керівництва процесами адаптування дитини в групі інших дітей, який має прискорити надалі її процес соціального інтегрування важливе значення має педагогічний аналіз процесу поведінкових відносин, визначення і розкриття взаємозв'язків між дітьми, дитиною та дорослими, а також характеристики деяких факторів, що впливають на цей процес.

Педагоги інклюзивних дошкільних закладів, здебільшого, керуються загальними стандартами щодо засвоєння знань та вмінь які розраховані для дітей з типовим розвитком, це призводить до недооцінення здібностей малюків з особливими потребами. Саме педагог має визначити вікову, фізичну та розумову можливість для навчально-виховного процесу кожної дитини, ступінь її інтелектуального розвитку, її можливості в спілкуванні з однолітками, розуміння навколишньої ситуації і можливості дитини в подоланні складної ситуації, що склалася. Дошкільні етапи розвитку дитини свого роду підготовка до дорослого життя. Кожна стадія розвитку готує фундамент для наступної. Для кожного віку існують свої розвиваючі ігри та заняття в становленні розумового і фізичного розвитку, від того в великій мірі залежить і входження дитини в соціальне оточення.

Також велике значення мають етапи розвитку мовлення дитини як другої сигнальної системи вищої нервової діяльності. Головним показником нормального розвитку мовлення є не правильність вимови слів, а вміння вибудовувати з них речення. Швидке розширення словникового запасу часто не дає часу дитині з особливою потребою освоїти правильну вимову слів. До цього варто поставитися спокійно. Розвитку мовлення сприяє діалог, тому необхідно приділяти увагу спілкуванню з дитиною.

З входженням дитини у дошкільний дитячий заклад відбувається відділення дитини від батьківської опіки, що створює передумови для створення нової соціальної ситуації розвитку. Вона полягає в тому, що вперше дитина виходить за

межі свого сімейного світу і встановлює стосунки зі світом незнайомих для неї людей: дитячого колективу, педагогів. Дитину, насамперед, цікавить світ соціальних стосунків, які існують у іншому світі. Якщо дитина має якісь фізичні, або психічні вади, то їй може бути складніше увійти в соціум оточуючого світу і в цьому їй необхідна допомога як батьків, педагогів дитячої групи так і дітей, які складають цю групу. Асистент вихователя повинен прийти на допомогу дитині з особливими потребами, а вихователь повинен підготувати дітей групи для надання допомоги такій дитині.

Дитина дошкільного віку обертається навколо дорослої людини, як навколо центру, який притягує її, навколо її функцій, задач. Дорослий цікавить дошкільника в узагальненій формі, як носій суспільних функцій в системі суспільних стосунків (дорослий - батьки, вихователі, асистент вихователя, логопед, лікар та ін.).

Вчені з країн Європи, Америки, Канади вже давно вивели, що в соціальній ситуації розвитку дитина є членом суспільства, поза суспільством вона жити не може, основна її потреба - жити разом з оточуючими людьми, а для цього дитина повинна соціалізуватися в навколишнє середовище, в даному випадку в дошкільну групу дітей. Найбільш сприятливою діяльністю для цього, яка дозволяє змодельовати стосунки в світі дітей та дорослих людей, включитися в уже змодельовані взаємини і діяти із середини цієї моделі, - це сюжетно-рольова гра.

Елементи рольової гри виникають і починають розвиватися в ранньому дитинстві. У рольовій грі діти задовольняють своє прагнення до спільного життя з дорослими, вирішують ситуації що складаються між ними і в особливій, ігровій формі відтворюють взаємостосунки і трудову діяльність дорослих людей. У період дошкільного дитинства гра стає провідним видом діяльності, але не тому, що дитина, як правило, більшу частину часу проводить в іграх, - гра викликає якісні зміни в знаннях, вміннях та психіці дитини. У цей головний період життя у дитини відбувається оволодіння моторикою, яка тісно взаємодіє з розумовою і руховою функціями.

Соціалізація дитини в дошкільному закладі як і в подальшому житті не може проходити без адаптаційного періоду час якого залежить від підготовленості до спілкування як самої дитини так і дитячого колективу в який вона буде входити.

Адаптаційні процеси та соціалізація дітей дошкільного віку це завжди керовані процеси дорослою людиною: асистентами вихователів, вихователями, батьками. Найвагоміший вплив на неповносправну дитину у процесі її життєдіяльності мають соціальні інститути. Вони найбільше впливають на дитячий розвиток в дошкільному віці та мають величезний вплив у подальшому формуванні можливостей їхньої соціалізації. Різні аспекти соціалізації дитини з особливими потребами були в сфері досліджень зарубіжних та українських вчених (Д. Харві, Д. Лупарт, Т. Лорман, А. Маслоу, А. Колупаєва, О. Таранченко, О. Федоренко, І. Луценко та ін.).

Говорячи про процеси соціалізації ми маємо на увазі виховання таких дитячих здібностей які дозволятимуть швидко і адекватно долати проблемні ситуації у спілкуванні з іншими однолітками, що дасть дитині змогу установити дружні взаємовідносини з групою однолітків. Тому вихователь і його асистент повинні в процесі своєї роботи вчити дитину до відповідності її поведінки до етичних норм, дружелюбності до оточуючих, відповідальності за свої дії тощо. В

результаті роботи дорослих в дитячому колективі в розумінні соціалізації неповносправної дитини повинно стати те, що дитина набуватиме досвід який дозволить їй справлятися зі схожими проблемними ситуаціями, тобто дитина вже матиме відповідні знання та вміння і зможе здебільшого самостійно приймати адекватні рішення в процесах спілкування з групою інших дітей.

Працівникам інклюзивних груп необхідно тримати у фокусі те, що дитина долає складний шлях перебудови звичних міжособистісних та поведінкових стереотипів, входячи в нові для неї умови дошкільного закладу. Педагогам необхідно створити умови, які сприятимуть спрощенню процесу адаптації. Педагогічному колективу необхідно підготувати до цього не лише дитину яка прийшла в колектив, а й решту малюків готувати до позитивного ставлення до нового товариша.

Вчені (М. Мastro'пері, Т. Скраггз, В. Кобильченко) схиляються до того, що у дитини потрібно розвивати її потенціал вмінь та навичок, який допоможе їй з часом порівняно легко пристосуватися до нових умов спілкування, і як наслідок вона навчиться органічно входити в соціум.

Особистісний потенціал дитини, тобто її вміння, навички і знання не є вродженою якістю, він здебільшого формується у виховному процесі та навчальній діяльності при наявності дитячої зацікавленості в процесах, що відбуваються навколо неї. Чим більша дитяча зацікавленість, тим якісніше і швидше проходять процеси адаптації і подальшої соціалізації.

Мотиви соціалізації можуть бути як внутрішні так і зовнішні. У дошкільному віці у дітей як правило переважають внутрішні мотиви, бо мають безпосередній зв'язок з діяльністю якою займається дитина. Це може бути і спілкування у процесі гри, виконання певного завдання, задоволення пізнавальної потреби, тощо.

Якщо вихователі та її батьки змогли націлити дитину на успіх вона проявлятиме активність, наполегливість, ініціативність та зацікавленість у своїй діяльності. При виникненні перешкоди шукатиме шляхи для її подолання. Проте необхідно враховувати, що при частому чергуванні успіхів і невдач, діти що мають особливі потреби схильні до переоцінювання своїх невдач і тому у виховному процесі дуже важливо налаштувати дитину на позитивне відношення до навчання, спілкування з однолітками, збереження вмінь і знань, які отримала дитина у своєму попередньому досвіді. Якщо дорослим не вдається націлити дитину на успіх при виконанні завдання, або при її участі у грі і вона націлена на невдачу в своїй діяльності, то вона стає мало ініціативною, кволою, втрачає зацікавленість і в неї виникає небажання до співпраці та спілкування. Виконуючи необхідні для діяльності, запропоновані завдання, дитина починає шукати причини щоб відмовитись від них, або просто відмовляється від виконання без пояснення будь яких причин. Такі діти віддають перевагу заниженим, легким завданням, а виконуючи завдання в обмеженому часі їхня результативність ще більше знижується. Вони менш наполегливі в досягненні мети, дратуються від того, що доводиться прикладати зусилля, швидко втомлюються, або зовсім відмовляються від виконання завдання.

Ситуативні моменти подолання кризових ситуацій входження дитини в колектив можна розрізнити за її відношенням до запропонованої їй роботи, бажанням або небажанням взаємодіювати, вагомністю наслідків.

Необхідно зазначити, що розвиток дітей з особливими потребами безумовно проходить набагато складніше ніж у дітей з типовим розвитком. У них

суттєво ускладнено задоволення потреб, яке як правило призводить до дефіциту соціального особистого досвіду, що і може в подальшому формувати в неї різні навчальні та поведінкові відхилення, замкненість, несприймання до виконання завдань, агресію, апатію та ін.. Якщо дитина знаходиться в умовах, які заважають їй вирішувати кризові ситуації стає безініціативною, в неї знижується працездатність, виникає небажання наслідування дій інших, різко понижуються її навчально-виховні та корекційні можливості.

У зв'язку з цим перед асистентом вихователя постає першочергове завдання - вивчення особистих внутрішніх можливостей та ресурсів дитини, які можна використати для її соціалізації, для подолання утруднень які виникають перед нею. Виявлення особистих можливостей дитини, що допомагають їй у подоланні скрутних ситуацій або навпаки перешкоджають їй увійти в дитячий колектив, допоможе асистенту вихователя і вихователю знайти потрібні методики, види роботи, підходи до взаємодії з дитиною, її залучення до успішної роботи в групі однолітків, успішних взаємовідносин між дітьми. У дитини будуть вироблятися певні навички та вміння, що з часом перетворяться у життєстійкість яка буде виражатися насамперед у подоланні життєвих труднощів.

Обов'язок дорослих виховувати у дитини систему знань і вмінь яку в процесі її розвитку буде можливо змінювати, формувати і розвивати в залежності від ситуацій, що виникатимуть і які потребуватимуть вирішень, а відтак матимуть вплив на поведінку дитини у різних сприятливих і несприятливих обставинах.

Для навчання і виховання у дитини системи навичок і вмінь для її життєстійкості необхідно по перше залучити її до процесу життя, тобто вихователям необхідно переконати дитину у тому, що беручи участь в подіях які відбуваються в групі дитячого закладу вона обов'язково знайде щось цікаве для себе. Тому педагогам необхідно розвивати в дитині впевненість у собі, в своїх діях. Дитина має бути впевнена в тому, що її дії будуть успішні в ситуації яка склалася. Потрібно прививати їй навички контролю за своїми діями, розуміння того, що її наполеглива праця обов'язково призведе до суттєвих змін і дитячий колектив її буде сприймати, а відтак вона буде комфортно себе відчувати в ньому.

За визначенням Дж. Міда існує три стадії формування особистості: імітація, ігрова стадія та стадія колективних ігор. На першій стадії дитина копіює поведінку дорослих, не розуміючи її. На другій стадії дитина розуміє та програє певні ролі: мами, вихователя, лікаря. Діти грають у ляльки, машинки та програють певні життєві ситуації. На третій стадії дитина вчиться розуміти та сприймати не одну дитину, а цілу групу дітей з якою взаємодіє. Саме ця третя стадія і підводить дитину з особливими потребами до її адаптації в навколишньому соціумі, а потім і до соціалізації в дитячому колективі. [2; С.117]

Варто відзначити, що ігрова діяльність в дошкільному віці є провідною і саме в дошкільні діти проходять всі три стадії формування особистості. Проте діти з особливостями психофізичного розвитку часто залишаються на першій або другій стадії через низку факторів: порушення організації навколишнього інклюзивного середовища; некомпетентність педагогів щодо роботи в інклюзивних групах; порушення комунікації; нерозуміння інакшості однолітками; цькування; неможливості участі в певних видах діяльності через фізичні вади і т. д.. Відтак роль роботи педагогічного колективу в інклюзивній групі виступає на перше місце. Саме від педагогів групи залежить успішне проходження дитиною третьої стадії (колективної гри) і успішність позитивного формування особистості.

Соціалізація тісно пов'язана зі станом здоров'я дитини, його швидкою втомою, небажанням витратити сили на співпрацю з оточуючими. Це викликає у дитини невпевненість в собі, швидко втомлюваність, неможливість застосування своїх знань та вмінь, нерозуміння звернень до неї педагогів групи, що в подальшому неминуче призведе до проблем у стосунках в групі дітей. Дитина може замкнутися в собі, не матиме бажання приймати участь в груповій роботі, виконанні завдань, іграх тощо, це в свою чергу може привести до її відокремлення від колективу, відсутності зацікавленості у виконанні завдань, спілкуванні з дітьми. В таких випадках обов'язок педагогів дуже уважно слідкувати за станом такої дитини, давати їй помірні навантаження, не перевтомлювати, допомагати у виконанні завдань, схвально відноситись до кожної нехай і незначної її перемоги з виконання спільної діяльності у групі дітей, або самостійного виконання завдання.

Загальновідомо, що чим раніше дорослі почнуть працювати над адаптацією та соціалізацією дитини з особливими потребами, допомогатимуть їй у вирішенні проблем спілкування з оточуючими в подальшому це має обов'язково призвести до більш високих показників її розвитку, значно облегшить її спілкування з оточуючими, а відтак і дасть їй можливість швидше і без особливих перешкод увійти у дитячий соціум.

Виявляючи і впливаючи на ще незадіяні можливості дитини різними засобами використовуючи різні методики, передові технології навчання та виховання, асистент вихователя допомагає дитині набути певних вмінь та навичок, розуміння своєї поведінки та прилаштування до ситуації що склалася. Все це і буде визначатися в поведінці дитини, як засіб до існування, способі спілкування з оточуючими, як все те що дитина може використати для того щоб задовольнити вимоги середовища в якому вона знаходиться і подолати життєві труднощі.

Асистент вихователя мусить навчити дитину використовувати всі свої знання, вміння та навички. Маємо на увазі необхідність розвинення у дитини здатності контролювати ситуацію, її вмінь використовувати методи або способи досягнення бажаної мети, готовності до пристосування в складній ситуації, або активності при перетворенні ситуації взаємодії спілкування з іншими дітьми.

Висновок:

Соціалізація дитини - складний процес. Виходячи з аналізу його педагогічної і психічної природи, в ньому можна виділити наступні головні дидактичні компоненти:

- 1) сприйняття виховного та навчального матеріалу;
- 2) розуміння зв'язків між відносинами і виявлення їхньої сутності;
- 3) узагальнення життєвих ситуацій;
- 4) запам'ятовування й узагальнення необхідних норм поведінкових співвідносин і т. ін.

Соціалізація - цілісний процес. Всі його компоненти тісно між собою взаємозв'язані й взаємопроникають один в одного. Так вже під час сприймання перших стосунків відбувається одночасно і первинне його розуміння - усвідомлення фактів, подій, елементарних зв'язків міжособистісних відносин, а також запам'ятовування і найпростіші узагальнення. Завчасна якісна робота педагогів інклюзивних дошкільних груп допоможе успішніше реалізувати процеси адаптації та соціалізації дітей з особливими потребами в середовище однолітків.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Індекс інклюзії: дошкільний навчальний заклад: Навчально-методичний посібник / Кол. упорядників: Патрикеева О. О., Дятленко Н. М., Софій Н. З., Найда Ю. М. Під заг. ред. Шинкаренка В. І. — К.: ТОВ «Видавничий дім "Плеяди"», 2011. — 100 с
2. Соціологія: пер. с англ. / Н. Смелзер — М.: Фенікс, 1994. — 688 с.
3. Колупасва А.А. Інклюзивна освіта: від основ до практики. / А.А. Колупасва.О.М. Таранченко // НАПН України Інститут спеціальної педагогіки: серія Інклюзивна освіта. - К. 2016 - 149 с
4. Теоретичні основи психолого-педагогічного супроводу молодших школярів з пошеннями зору: монографія / В. В. Кобильченко; Інститут спеціальної педагогіки НАПН України. - Полтава: ТОВ «Фірма «Техсервіс», 2017.-367 с
5. Гречко Л.М. Психологічний супровід дітей з вадами психофізичного розвитку в загальноосвітній школі / Л.М. Гречко / / 36. наук, праць Кам'янець-Подільського державного університету: серія соціально-педагогічна. - Кам'янець-Подільський, 2006. - Вип.6 - С 247 - 250.
6. Федоренко О. Особливості впровадження технологій спільного викладання в процес навчання учнів з порушеннями слуху в різних типах освітніх закладів / О. Федоренко //Особлива дитина: навчання та виховання. - № 4 (71). - 2014. - С 75 - 81.
7. Дегтяренко Т.М. Корекційно-реабілітаційна робота в спеціальних дошкільних закладах для дітей з особливими потребами: навчальний посібник /Т.М. Дегтяренко, Л.С. Вавіна. - Суми : Університетська книга, 2012. - 302 с

REFERENCES :

1. Patrykeieva, O. O., Diatlenko. N. M., Sofli, N. Z., Naida, Yu. M. & Shynkarenko, V. I. (Ed.) (2011). *Indeks inkluzii: doshkilnyi navchalnyi zaklad* [Index of inclusion: Preschool educational institution]. Kyiv: TOV «Vydavnychiy dim "Pleiady"».
2. Smelzer, N. (1994). *Sotsiologiya* [Sociology]. Moscow: Feniks.
3. Kolupaieva, A. A., & Taranchenko, O. M. (2016). *Inklyuzivna osvita: vid osnov do praktyky* [Inclusive education: From basics to practice]. Kyiv.
4. Kobylchenko, V. V. (2017). *Teoretychni osnovy psykholoho-pedahohichnoho suprovodu molodshykh shkolariv z poshenniamy zoru* [Theoretical fundamentals of psychological and pedagogical accompaniment of junior pupils with visual sight]. Poltava: TOV «Firma «Tekhservis».
5. Hrechko, L.M. (2006). *Psykholohichniy suprovit ditei z vadamy psykholohichnoho rozvytku v zahalnoosvitnii shkoli* [Psychological support for children with mental and physical defects in general education school]. In *Zb. nauk. prats Kamianets-Podilskoho derzhavnoho universytetu: seriia sotsialno-pedahohichna: Vol. 6* (pp. 247-250). Kamianets-Podilskiy.
6. Fedorenko, O. (2014). *Osoblyvosti vprovadzhennia tekhnolohii spilnoho vykladannia v protses navchannia uchniv z porushenniamy slukhu v riznykh typakh osvity* [Features of introduction of technologies of joint teaching in the process of teaching students with hearing impairment in different types of educational institutions]. *Osoblyva Dytna: Navchannia ta Vykhovannia*, 4 (71), 75-81.
7. Dekhtiarenko, T. M. (2012). *Korektsiino-reabilitatsiina robota v spetsialnykh doshkilnykh zakladakh dlia ditei z osoblyvymi potrebamy* [Correctional and rehabilitation work in special preschool institutions for children with special needs]. Sumy: Universytetska knyha.

Nataliya Pikanova. Supplement of Children with Special Needs in Inclusive Primary Groups

In order for groups of inclusive preschool institutions to successfully socialize and integrate children with special needs into the environment of children with typical development, the group educator and teacher assistant must clearly present the essence and structure of the process. By socialization, we mean the child's entry into the society of his peers, carried out under the

pedagogical guidance of the assistant educator and aimed at learning the knowledge, skills, development of intellectual and individual abilities. In this article we aimed to investigate the features of the socialization of preschoolers with peculiarities of psychophysical development in the conditions of inclusive groups. Socialization is preceded by an adaptation process. Successful adaptation of the child among peers is a process of pedagogical guidance. Adaptation processes and the socialization of preschool children are always managed by an adult: assistant educators, educators, parents. Educators of inclusive preschool establishments, for the most part, are guided by the general standards for the acquisition of knowledge and skills that are designed for children with typical development, which leads to an underestimation of the abilities of children with special needs. Speaking about the processes of socialization we mean the upbringing of such children's abilities that will allow quickly and adequately to overcome the problem situations in communicating with other peers, which will allow the child to establish a friendly relationship with a group of peers. Our article is intended to reveal and explain the processes of adaptation and socialization, for the further successful social integration of preschool children in inclusive groups.

Keywords: *social integration, socialization, organizational-pedagogical conditions, inclusive education, index of inclusion.*